

Ivo Pranjković
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
ivo.pranjkovic@zg.t-com.hr

RASPOREĐIVANJE SUZNAČNIH RIJEČI

U prilogu je riječ o raspoređivanju suznačnih riječi, i to zamjenica i priloga (upitnih i odnosnih), čestica i veznika, u rečenicama ili surečenicama. To su riječi koje služe za povezivanje surečenica u sastavu nezavisnosloženih i zavisnosloženih rečenica (konjunktori i subjunktori) ili za povezivanje rečenica na razini teksta (konektori), za izražavanje raznolikih modalnih značenja, za označavanje upitnosti, za isticanje, za poticanje, za nijekanje i sl. Takve se riječi dijele u dvije skupine s obzirom na to mogu li funkcionirati i kao članovi rečeničnoga ustrojstva (zamjeničke riječi) ili ne mogu (ostala vezna sredstva i čestice). Riječi iz ove druge skupine mogle bi se (bar sa sintaktičkoga stajališta) nazvati suznačnima u užem smislu. Osobita će se pozornost posvetiti raspoređivanju suznačnih riječi ili spojeva *koji, čiji, i, ni, niti, a, ali, ili, što, samo što, da, zar, zar da, kao da*. Bit će također riječi i o raspoređivanju suznačnih (zamjeničkih) riječi u situacijama u kojima te riječi dolaze u funkcijama koje međusobno kolidiraju, npr. u funkciji subjunktora i u funkciji nesročnoga atributa, npr. *To su pravila primjena kojih zahtijeva punu koncentraciju*. odnosno *To su pravila kojih primjena zahtijeva punu koncentraciju*.

U raznovrsnim priložima opisu reda riječi (u člancima, raspravama, monografijama, posebnim poglavljima u priručnicima i/ili udžbenicima iz sintakse i sl.), i u hrvatskome i u drugim jezicima, obično je u prvom planu red riječi (sastavnica) u rečenici, pri čemu se u pravilu misli na sastavnice koje funkcioniraju kao članovi rečeničnoga ustrojstva (tj. kao predikati, subjekti, objekti, adverbijali, atributi, modifikatori i sl.), a one rečenične sastavnice koje ne funkcioniraju kao članovi rečeničnoga ustrojstva obično su u drugom planu, ili se čak

u takvim radovima uopće i ne spominju. Međutim i raspoređivanje takvih sastavnica, u pravilu suznačnih riječi (mislim ponajprije na neke zamjenice, zamjениčke priloge, čestice i veznike), može biti itekako relevantno i zanimljivo i kad je riječ o redu riječi i kad je riječ o sintaktičkome ustrojstvu bilo kojega jezika, pa tako i hrvatskoga.¹

U opisu raspoređivanja suznačnih riječi takve riječi valja ponajprije podijeliti na one koje mogu dolaziti u funkciji člana rečeničnoga ustrojstva (to su ponajprije zamjениčke riječi) i one koje ne mogu, i koje bi se zbog toga mogle nazivati suznačnima u užem smislu.

U vezi sa zamjениčkim riječima osobitu pozornost zaslužuje odnosna zamjenica *koji* kad dolazi (u genitivu) u službi nesročnoga atributa posvojnoga značenja, kao npr. u rečenici (1) *To su pravila **kojih primjena** zahtijeva punu koncentraciju*. odnosno u rečenici (2) *To su pravila **primjena kojih** zahtijeva punu koncentraciju*. Na pitanje što je uzrok kolebanju u redu sastavnica te vrste (*kojih primjena* prema *primjena kojih*) vrlo dobro odgovaraju, između ostalih, Ljubomir Popović i Miloš Kovačević (usp. Popović 1995, Popović 2004: 255 i Kovačević 1992: 148–149).² Oni naime uočavaju da sastavnica *koji* u takvim i sličnim primjerima s obzirom na red riječi ima dvije funkcije, i to međusobno posve inkopatibilne, naime funkciju subjunktora (veznika odnosnih rečenica) i funkciju nesročnoga atributa. Kao subjunktor zamjenica *koji* morala bi doći na sam početak zavisne surečenice jer je to u skladu s općim pravilom da subjunktori u surečenicama koje uvode dolaze u inicijalnoj poziciji, a kao nesročni atribut (ili kao dio takva atributa) morala bi doći iza imenske riječi na koju se odnosi, tj. iza antecedenta. Spomenuta inkopatibilnost svakako je jedan od razloga što rečenice toga tipa postaju sve rjeđe³ i zamjenjuju se rečenicama s od-

¹ Takvim je riječima i njihovu rasporedu dosta pozornosti posvetio Ljubomir Popović u svojoj monografiji *Red reči u rečenici* (Beograd, 2004), u kojoj je takvim rečeničnim sastavnicama posvećeno cijelo poglavlje pod naslovom *Raspoređivanje pomoćnih reči* (str. 239–281). Rezultati njegovih istraživanja ovdje će se, dakako, uzimati u obzir, s tim da ću se na neke od njih i kritički osvrnuti.

² Prije njih se tim pitanjem pozabavio i ruski slavist P. A. Dmitriev (usp. posebno Dmitriev 1970: 51–56).

³ Posebno su rijetke rečenice tipa *To su pravila **primjena kojih**...* za koje Popović primjećuje da su „češće kod hrvatskih pisaca” (usp. Popović 2004: 255) pa, između ostalih, navodi primjer Ante Kovačića *Ili bijahu „rujisti”, poznanstvom kojih se osobito dičio Žorž*. Jedan od razloga takvu stanju svakako je normativne naravi. Naime hrvatski normativci, posebno savjetodavci, dugo su insistirali na rigidnom (i vrlo čudnom!) pravilu prema kojem se zamjenica *čiji* u opisanoj poziciji može protezati samo na riječi muškoga roda u jednini, i to samo na one riječi koje znače čeljad (!!!), pa bi po tome nepravilne bile čak i rečenice tipa *To je ona gospođa čija je kći nedavno umrla*. (usp. npr. Maretić 1924: 9, Andrić 1911: 14, Vidović 1969: 92). Opširnije o toj problematici usp. Pranjković 2001: 110.

nosnom zamjenicom *čiji* (usp. *To su pravila čija primjena zahtijeva punu koncentraciju.*) u vezi s kojom (zamjenicom) nema ni kolebanja ni inkompatibilnosti jer ta zamjenica obvezatno dolazi (samo) u funkciji sročnoga atributa, a to znači ispred imenice na koju se odnosi i s kojom se slaže u rodu, broju i padežu.⁴

Kad se upitne ili odnosne zamjenice javljaju u službi sročnih atributa, onda se često događa da se nađu u distantnom položaju u odnosu na imenske sastavnice s kojima su sročne. Takve zamjenice naime dolaze na početak rečenice ili surečenice, a imenske sastavnice mogu se naći čak i na samom kraju takvih rečenica ili surečenica, npr. *Kakvu li je sada opet smicalicu smislio.* ili *Vi i ne znate koji bi to mogao biti užitak.* (usp. Popović 2004: 254).

U vezi s upitnim i odnosnim zamjenicama ili priložima treba reći da ima i slučajeva proleptičkoga raspoređivanja takvih sastavnica. To se može događati u odnosnim rečenicama u kojima je takva sastavnica dio kakve druge zavisne surečenice (obično izrične), ali dolazi u poziciju ispred cijele zavisne surečenice pa se time i osnovna i zavisna surečenica ujedanjuju u čvrstu cjelinu, npr. *Slučaj koji rekoh da je posebno zanimljiv dogodio se u veljači.* ili *Bio je izrazito sličan nekomu komu sam u međuvremenu zaboravio ime.* Slično raspoređivanje upitnih zamjenica ili priloga susreće se i u upitnim rečenicama, npr. *Komu rekoste da ste posudili knjigu?* ili *Kamo velite da se preselila?* (usp. o takvim pojavama i/ili primjerima Popović 2004: 251–252 i Maretić 1899: 438).

Upitne zamjenice, prilozi i čestice dolaze u osnovnom redu riječi na početak rečenica ili surečenica, ali se katkada neki od članova rečeničnoga ustrojstva (subjekt, objekt, priložna oznaka) raspoređuju ispred tih upitnih sastavnica. Takvim se redosljedom anticipativna sastavnica posebno ističe, pa su rečenice toga tipa u pravilu stilski obilježene. Katkada se anticipirani element ponavlja i iza upitne sastavnice ili se na nj upućuje anaforički (kakovom zamjeničkom riječju), npr. *A tamo, je li tamo sve u redu?*, *Očevi i djeca, kad su se oni dobro razumjeli?*, *A na onoj polici – što držiš?*, *A moju knjigu, zar si i nju zaboravio?*

Upitna čestica *zar* katkada se može rasporediti i unutar rečenice ili surečenice, npr. *Neće me zar i oni učiti pameti.* U takvim (su)rečenicama, koje su u suvremenom jeziku rijetke i obilježene kao zastarjele, čestica *zar* kao da gubi upitnu narav i postaje zapravo modalna čestica (usp. i primjere u Popović 2004: 242).

⁴ Zanimljivo je primijetiti da postpozicija zamjenice *čiji* u takvim primjerima uopće ne dolazi u obzir ni u aktualiziranome odnosno obilježenome redu riječi unatoč tome što i sročni atributi u takvu redu riječi mogu dolaziti u postpoziciji (usp. *duša narodna, kula babilonska, kralj hrvatski* i sl.). Ne dolazi dakle nikako u obzir **To su pravila primjena čija zahtijeva punu koncentraciju.* I za to dakako postoji sintaktičko objašnjenje. Naime zamjenica *čiji* zbog svoga posvojnog značenja dvostrana je, pa zato (izravno) povezuje „posjednika” (*pravila*) i „posjedovano” (*primjena*).

Čestica *zar* često se združuje s niječnom česticom *ne* i tada, pogotovo u razgovornom stilu hrvatskoga standardnog jezika, obično obje dolaze na sam kraj rečenice, npr. *Sad bi ipak bilo dosta, zar ne?* (usp. Silić i Pranjković 2005: 254).

Za razliku od upitne sastavnice *zar ne*, koja se proteže na cijelu rečenicu, druge upitne sastavnice kad se nađu u takvoj poziciji u pravilu se ne odnose na cijelu rečenicu, nego na pojedine članove rečeničnoga ustrojstva (subjekte, objekte, adverbijale i sl.) ili čak zauzimaju pozicije tih članova. Pojedini članovi rečeničnoga ustrojstva bivaju takvim raspoređivanjem izrazito fokalizirani, npr. *Štediš novce – za koga?* ili *Radiš dvadeset sati na dan – dokada?* (usp. i Popović 2004: 252–253).

Zar se može kombinirati i s česticom *da*, npr. *Zar da se njemu ispričavam?*, koja se može povezivati i s drugim upitnim česticama, zamjenicama ili prilozima, npr. *Što da se radi?*, *Čega da se prihvatim?*, *Zašto da joj se javljam?* (usp. o tome Pranjković 2013: 224). U vezi s ovakvim primjerima Lj. Popović govori o „grupi veznika” (usp. Popović 2004: 248–249), za što mislim da nikako nije primjereno. Mislim da ovakve „kombinacije” treba smatrati (upitnim) česticama (ili eventualno „čestičnim spojevima”), bez obzira na to što sastavnice takvih spojeva mogu biti i razdvojene jedna od druge, npr. *Zar i svojim protivnicima da se ispričavam?* ili *Zašto baš ja da joj se javljam?*⁵

S druge strane o svojevrsnim vezničkim spojevima ili „grupi veznika” mislim da je opravdano govoriti kad je riječ o spojevima suznačnih riječi tipa *jer da* ili *koji da*, npr. *Ona zamoli za oprostjenje jer da nije znala o komu je riječ.* ili *Govorili su o pošiljci koja da još nije stigla.* U tim naime slučajevima suodnos osnovne i zavisne surečenice (materijaliziran veznicima *jer* ili *koji*) omogućuje uvrštavanje veznika *da* koji u taj odnos unosi dodatnu hipotetičnost. To je lijepo objasnio već Tomo Maretić koji kaže da se *jer da* rabi onda „kad se hoće naznačiti, da samo onaj, o kome se govori, navodi nešto kao uzrok, a ne navodi i onaj, koji govori”, a da se *koji da* upotrebljava „kad se hoće naznačiti, da netko nešto kaže, u što onaj, koji govori, ne vjeruje pravo ili ne vjeruje nika-ko, na pr. pokazivala mi je zlatni prsten, koji da je na dar dobila od svoga strica” (Maretić 1924: 12).⁶

Još je manje nego o „grupi veznika” (u gore navedenim primjerima tipa *Što da se radi?*) po mom sudu opravdano govoriti o „predikatskim veznicima”, kao

⁵ Naravno, u zavisnoupitnim rečenicama, npr. *Ne znam zašto da joj se javljam.*, takvi elementi imaju vezničku narav, pa se mogu smatrati veznicima odnosno vezničkim spojevima.

⁶ Maretić inače rečenice s *koji da* normativno proskribira, a ne proskribira one s *jer da*, o kojima kaže: „Može se također mjesto *da* uzeti adv. tobože ili glag. *kaže* (reče), na pr. on danas ne ide u školu, jer je tobože bolestan, ili: jer je, kaže, bolestan. Tko hoće tako govoriti i pisati, prosto mu bilo, ali prosto bilo i onima, koji uzimaju *jer da*” (Maretić 1924: 12).

što čini Popović u razmatranju primjera tipa *Janko da iskoči iz kože* (Popović 2004: 250) te primjera sa spojevima suznačnih riječi tipa *kao da*, npr. *Ali ona kao da se kolebala.*, *I koraci kao da su se čuli.*,⁷ ili *samo što*, npr. *A paša samo što huknu.* i sl. Mislim naime da je metodološki posve problematično govoriti o veznicima kao sredstvu za međusobno povezivanje članova rečeničnoga ustrojstva, npr. predikata i subjekta ili sl., te da u svim takvim ili sličnim primjerima valja govoriti o česticama (ili eventualno o „čestičnim spojevima”).⁸

Upitna čestica *li* dolazi najčešće u tzv. jasno-niječnim pitanjima i odnosi se na cijelu (su)rečenicu, npr. *Znaju li i oni?*, *Je li sve u redu?*, *Hoćemo li i njima reći?* i sl. Vrlo rijetko (npr. zbog potreba stiha) *li* dolazi i iza punoznačnih glagola i takvi su primjeri u pravilu izrazito obilježeni, npr. *Bit može li?* Katkada se događa da se ispred predikata sa zanaglasnom česticom *li* pojavi i kakav imenski rečenični član, npr. *A on, je li ti i on prijatelj?*, *A za nju, hoćeš li i za nju reći da je pouzdana?* (usp. o tome Popović 2004: 271 i Pranjković 2012).

Čestica *li* može biti i pojačajna čestica, tj. intenzifikator i javljati se u nekim kvaziupitnim rečenicama tipa *Ti li si ta zvjerka!?* u kojima je vrlo jak emfatički rečenični naglasak na sastavnici iza koje dolazi *li*, u ovom slučaju na *ti*.

Pojačajno *li*, također uz dozu emfatičnosti, dolazi, u pravilu iza pridjeva koji služi kao imenski dio predikata, i u iskazima tipa *Lude li ste, drage moje!*, *Lijepi li su mostarski dućani!* Takvo *li* uopće nije upitno, nego emfatično (usklično) (opširnije o tome usp. Pranjković 2012).

U tzv. automatiziranom redu riječi, posebice u situacijama u kojima dvije ili više enklitika dolaze jedna iza druge, zanaglasna upitna čestica *li* dolazi uvijek na prvo mjesto, npr. *Jesi li im ga dao?*, a nikako **Jesi im ga li dao?* ili sl. Iza *li* dolaze najprije glagolske enklitike (osim enklitike *je*), a onda zamjeničke.⁹

Pojačajne čestice mogu dolaziti na početak (su)rečenica, ali mogu dolaziti i ispred onih rečeničnih sastavnica koje se njima posebno naglašavaju, npr. *I oni su jučer navraćali ovamo.*, *Oni su i jučer navraćali ovamo.*, *Oni su jučer i navraćali ovamo.*, *Oni su jučer navraćali i ovamo.*; *Čak nam je nedjeljom i pisao.*, *Nedjeljom nam je čak i pisao.*, *Pisao nam je čak i nedjeljom.*, *Nedjeljom je pisao čak i nama.*

⁷ O riječi (čestici) *kao* i o spojevima s tom riječju usp. Pranjković 2005: 55–61.

⁸ Dakako, u složenim rečenicama tipa *Ona je izgledala tako odsutno kao da se kolebala.* sastavnicu *kao da* bit će posve opravdano smatrati veznim sredstvom.

⁹ U starijim stadijima razvoja hrvatskoga jezika, primjerice u 16. i 17. stoljeću, glagolske su enklitike dolazile iza zamjeničkih, posebice enklitički oblici glagola *htjeti*, usp. kod fra Matije Divkovića primjere tipa *dati mu ču* ili *ukazati mu će se* i sl. (usp. Pranjković 2008: 31). Opširnije o (automatiziranom) redu zanaglasnica usp. Pranjković 2011: 28–30.

Ima međutim i pojačajnih čestica koje ne mogu dolaziti u inicijalne pozicije, nego se ponašaju slično enklitikama. To su ponajprije čestice *pak* i *opet*, npr. *On je pak bio zadovoljan.*, *Šumom se pak razlijegala pjesma.*, *Neki su opet samo stajali i gledali.* One u pravilu dolaze iza kojega člana rečeničnoga ustrojstva (ponajprije iza subjekta, objekta ili adverbijala), ili se još češće (pogotovo kad je riječ o čestici *pak*) raspoređuju unutar tih članova, npr. *Prvo pak istinsko razočaranje doživio je na povratku.*, *Tih se pak događaja nerado sjećam.*, *Druge opet misle da je sve beskorisno.* i sl. (opširnije o raspoređivanju čestica *pak* i *opet* usp. Popović 2004: 268–269).

Niječna čestica *ne*, kad je nesamostalna,¹⁰ odnosi se na glagol i obvezatno stoji neposredno ispred njega, npr. *Ne vidi se.*, *Ne čudite se.*, *Čudno mi je da se ne vidi.* i sl. Ako je glagolski oblik složen, onda niječnica dolazi ispred nenačlanjenoga oblika pomoćnoga glagola, npr. *Nisam ga vidio.*, *Sutra neću dolaziti.*, *Ja ga ne bih ni pitao.* i sl.

Oblik ispred kojega može stajati niječnica *ne* može biti i optativ, npr. *Jadan ne bio!*, *Ne imao roda ni poroda!* i sl., ali to ne može biti, kao što se gdje-kada tvrdi tzv. krnji perfekt¹¹ jer se npr. prema *Predsjednik Finske posjetio Hrvatsku* (što je posve obično, osobito u novinskim naslovima) nikako ne može reći, bar ne u suvremenom hrvatskom jeziku, **Predsjednik Finske ne posjetio Hrvatsku.* niti se npr. umjesto *Nismo znali što se događa.* može reći **Ne znali (sma) što se događa.*

Veznici nezavisnosloženih rečenica (konjunktori) raspoređuju se među surečenice koje povezuju, npr. *Oblačno je i kiša je stalno padala.*, *Hladno je pa se dobro obuci.*, *Nije došao na sastanak niti se javio telefonom.*, *Zvao ga je, ali je bilo uzalud.*, *Nismo se tu zadržavali, nego smo odmah otputovali.*, *Šetali smo pokraj rijeke ili brali gljive u obližnjoj šumi.* Neki se od konjunktora mogu i reduplicirati pa dolaziti na početke obiju surečenica. Tada konjunktori uz vezničku imaju i funkciju isticačnih riječi, npr. *I oblačno je i kiša stalno pada.*, *Niti je došao na sastanak niti se javio telefonom.*, *Ili smo šetali pokraj rijeke ili brali gljive u obližnjoj šumi.*¹²

¹⁰ Ta čestica može biti upotrijebljena i samostalno, npr. A. *Vidi li se?* B. *Ne!* Za razliku od niječnice *ne* jasna čestica *da* uvijek je samostalna (usp. o tome Silić i Pranjković 2005: 256–257).

¹¹ Oni koji to tvrde (među njima i Popović, usp. Popović 2004: 274) u pravilu i optativ smatraju krnjim perfektom, što se ničim ne može opravdati.

¹² Tako upotrijebljene veznike Popović naziva anticipativnima (nereduplicirane koordinirane veznike naziva pravim koordiniranim veznicima) te tvrdi da oni „služe pre svega za isticanje kontrasta između prve i naredne rečenice” (usp. Popović 2004: 261). Mislim da je i ta tvrdnja problematična već i zato što se reduplicirati mogu kopalativni i disjunktivni veznici (ne i suprotni!), koji služe za materijaliziranje sastavnih ili rastavnih odnosa, a nemaju kontrastivno značenje bez obzira na to jesu li reduplicirani ili nisu.

Reduplicirani konjunktivi ne moraju dolaziti na same početke obiju surečenica, nego im mogu prethoditi pojedini dijelovi rečeničnoga ustrojstva (u pravilu imenski izraženi) koji su zajednički objema surečenicama. Takvi imenski dijelovi mogu funkcionirati kao subjekti, npr. *Taj čovjek niti se javlja niti dolazi na posao.*, objekti, npr. *Takva čovjeka treba i cijeniti i slušati.*, ili priložne oznake, npr. *U tom gradu ili se pati ili se uživa.*

Ako reduplicirani konjunktivi dolaze u kombinacijama s običnim veznici-
ma nezavisnosloženih rečenica, onda obični veznici prethode redupliciranim,
npr. *Zvali smo ih, ali oni niti su došli niti su se javili.* Slično je i kad je riječ o
subjunktorima, npr. *Tvrde da u tom poslu niti ima zarade niti ima perspektive.*
Puno se rjeđe događa, i to uglavnom samo kad je riječ o izričnim subjunktorima,
da reduplicirani konjunktivi prethode subjunktorima, npr. *Preostalo mu je
ili da nas primi ili da nas otjera.* ili *Ne zahtijevaju od njega niti da putuje niti
da redovito dolazi na posao.* (o tome usp. i Popović 2004: 262–263).

Mislim da ovaj kratki osvrt na raspoređivanje suznačnih riječi u jednostavnim
i složenim rečenicama hrvatskoga standardnoga jezika očigledno pokazuje
kako je prijeko potrebno voditi računa i o raspoređivanju takvih riječi, i to bez
obzira na to mogu li one dolaziti u službi članova rečeničnoga ustrojstva (za-
mjeničke riječi, posebice upitne i odnosne) ili ne mogu (čestice i veznici).

Literatura:

- ANDRIĆ, N. 1911. *Branič jezika hrvatskoga*. Zagreb (pretisak: Pergamena, Zagreb, 1997)
- BABIĆ, S. 1974. O redu riječi u južnoslavenskim jezicima. *Makedonski jazik*, 25, Skopje, 101–121.
- BERNEKER, E. 1900. *Die Wortfolge in slavischen Sprachen*. Berlin.
- BERUS, N. 1958. Red riječi u rečenici. *Jezik*, 7, Zagreb, 12–16.
- BREZNIK, A. 1908. Besedni red v govoru. *Dom in svet*, Ljubljana, 222–230.
- DMITRIEV, P. A. 1958. Osobennosti postroenija složnogo predloženija s opredelitel'nym pridatočnym v serbohorvatskom jazyke. *Učenyje zapiski LGU*, 250, 56–115.
- DMITRIEV, P. A. 1970. Mesto odnositel'nogo mestoimenija v prisubstantivnyh pridatočnyh v slavjanskih jazykah. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, XIII/2, Novi Sad, 49–57.
- ĐORĐEVIĆ, P. P. 1898. O redu reči u srpskom jeziku (pristupna akademijska beseda). *Glas Srpske kraljevske akademije*, LIII, Beograd, 167–231.
- IVIĆ, M. 1954. Enklitički oblik lične zamenice kao znak modalnosti. *Naš jezik*, 5, Beograd, 61–64.

- IVIĆ, M. 1973. Neka pitanja reda reči u srpskohrvatskoj zavisnoj rečenici sa veznikom *da*. *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XVI, Novi Sad, 187–195.
- IVIĆ, M. 2002. O problemu reda reči. *Red reči. Lingvistički ogledi, četiri*. Biblioteka XX vek, Beograd, 26–33.
- IVŠIĆ, S. 1967. Enklitike, osobito njihov namještaj u staroslavenskom jeziku s obzirom na ostale slavenske jeziku. *Rad JAZU*, knj. 348, Zagreb, 61–140.
- IVŠIĆ, S. 1970. *Slavenska poredbena gramatika* (prir. J. Vrana i R. Katičić). Zagreb.
- JAHIĆ, DŽ.; S. HALILOVIĆ; I. PALIĆ 2000. *Gramatika bosanskoga jezika*. Zenica: Dom štampe.
- JONKE, LJ. 1963. O redu riječi sa sintaktičkog i stilističkog gledišta. *Zbornik u čast Stjepana Ivšića*, Zagreb, 171–182.
- KATIČIĆ, R. 1986. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku*. Zagreb: HAZU i Globus.
- KORDIĆ, S. 1993. *Zamjenjivačko-upućivačke riječi u rečenici i tekstu*, disertacija. Zagreb.
- KOVAČEVIĆ, M. 1992. O srpskohrvatskim složenim rečenicama s posesivnom atributskom zavisnom klauzom. *Kroz sintagme i rečenice*, Sarajevo: Svjetlost, 145–153.
- MARETIĆ, T. 1899. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: L. Hartman.
- MARETIĆ, T. 1924. *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik za sve one koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom*. Zagreb: JAZU.
- MELVINGER, J. 1986. Jedno pitanje reda riječi: kontaktni i/ili distantni položaj enklitike iza veznika. *Književni jezik*, 15/1, 21–29.
- MRAZOVIĆ, P.; Z. VUKADINOVIĆ 1990. *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad.
- PETI-STANTIĆ, A. 2002. *Poredbena sintaksa ličnih zamjenica u južnoslavenskim jezicima*, disertacija. Zagreb.
- PETI-STANTIĆ, A. 2005. (Ne)obvezatnost reda riječi. *Od fonetike do etike. Zbornik o sedamdesetogodišnjici prof. dr. Josipa Silića*, Zagreb: Disput, 207–216.
- PETI-STANTIĆ, A. 2009. Opis, propis i red riječi. *Treći hrvatsko-slovenski slavistički skup / Tretje hrvaško-slovensko slavistično srečanje*, Zagreb: FF-press, 85–93.
- POPOVIĆ, LJ. 1979. Antizipative und postverbale Stellung der Enklitika im Serbokroatischen. *Zeitschrift für Slawistik*, XXIV/5, Berlin, 678–695.
- POPOVIĆ, LJ. 1995. Raspoređivanje konstituenta upitnih i relativnih sintagmi: primer sintaksičkih konflikta. *Književnost i jezik*, XLII/1–2, Beograd, 49–70.

- POPOVIĆ, LJ. ²2004. *Red reči u rečenici*, Biblioteka Književnost i jezik, knj. 2. Beograd.
- PRANJKOVIĆ, I. 2001. *Druga hrvatska skladnja. Sintaktičke rasprave*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- PRANJKOVIĆ, I. 2005. Što je kao. *Pismo. Časopis za jezik i književnost*, III/1, Sarajevo, 55–61.
- PRANJKOVIĆ, I. 2008. *Franjevačko spisateljstvo na hrvatskome jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- PRANJKOVIĆ, I. 2011. Red riječi. *Sintaksa hrvatskoga jezika / Književnost i kultura osamdesetih. Zbornik radova 39. seminara Zagrebačke slavističke škole*, 39, Zagreb, 23–34.
- PRANJKOVIĆ, I. 2012. Upitno, pojačajno, namjerno i uvjetno li. *Pismo. Časopis za jezik i književnost*, X/1, Sarajevo, 33–43.
- PRANJKOVIĆ, I. 2013. *Gramatička značenja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- RAGUŽ, D. 1997. *Priručna hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada.
- RONČEVIĆ, N. 1939. Prilog za red riječi. *Hrvatski jezik*, I/8–10, Zagreb, 168–171.
- SILIĆ, J. 1977. Red riječi s gledišta aktualnog raščlanjivanja rečenice. *VIII kongres jugoslavenskih slavista, Zagreb 21–25. V 1975. Prilozi*, Zagreb, 87–126.
- SILIĆ, J. 1984. *Od rečenice do teksta (teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva)*. Zagreb: Liber.
- SILIĆ, J.; I. PRANJKOVIĆ 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- VIĆENTIĆ, B. 1997. Red reči u ruskom i srpskom govornom jeziku. *Slavistika*, I, Beograd, 63–66.
- VIDOVIĆ, R. 1969. *Kako ne valja – kako valja pisati*. Zagreb: Matica hrvatska.
- WACKERNAGEL, J. 1892. Über ein Gesetz der IG Wortstellung. *Indogermanische Forschungen*, 1, 333–436.
- WEBER, A. 1859. *Skladnja ilirskoga jezika, za niže gimnazije*. Beč. [Pretisak: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2005].

The Placement of Functional Words

Abstract

The paper focuses on placement of functional words, primarily pronouns and adverbs (interrogative and relational), particles and conjunctions, in complex or coordinated sentences. These words connect coordinated clauses into complex coordinated and subordinated sentences (conjunctions and subordinations) or connect sentences at the textual level (connectors). Their purpose is also to express various modal meanings, or mark interrogatives, emphasise, entice, negate, etc. Such words are divided into two groups depending on whether they can also function as members of the sentence structure (pronouns) or not (other means of linking and particles). Words belonging to the latter group could (at least from the syntactic perspective) be termed functional in the narrower sense. Special attention will be given to the placement of the following functional/linking words: *koji, čiji, i, ni, niti, a, ali, ili, što, samo što, da, zar, zar da, kao da*. Placement of functional words (pronouns) in situations in which these words appear in functions that mutually collide, such as cases where the functional word functions as a subjunction and an attribute that does not agree with the noun with respect to the case (e.g. *To su pravila **primjena kojih** zahtijeva punu koncentraciju.*, that is, *To su pravila **kojih primjena** zahtijeva punu koncentraciju.*) will also be discussed.

Ključne riječi: red riječi, suznačne riječi, zamjenice, prilozi, čestice, veznici

Key words: word order, functional words, pronouns, adverbs, particles, conjunctions